

مطالعه تطبیقی سیاست کیفری ایران و بنگلادش در قبال بزه اسیدپاشی

مرتضی عارفی*

DOI: <https://doi.org/10.22096/law.2025.2056297.2281>

[تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۳۰]

چکیده

اسیدپاشی در زمره جنایاتی است که آثار غیرقابل جبران و درازمدتی بر جسم و روان بزه‌دیده بر جای می‌گذارد. مقابله علمی با این رفتار نیازمند اتخاذ سیاست جنایی مدبرانه و همه‌جانبه‌ای، مبتنی بر مؤلفه‌های شدت مجازات و حمایت از بزه‌دیده است. پژوهش حاضر، با اتخاذ روش مطالعه توصیفی - تحلیلی و با مدنظر قرار دادن قانون تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزه‌دیدگان ناشی از آن در ایران و قانون جزای بنگلادش و قانون کنترل جرم اسید در این کشور، ضمن تحلیل ارکان مادی و معنوی این بزه، سیاست کیفری این دو کشور را در قبال این جرم مورد ارزیابی قرار می‌دهد. پژوهش حاضر در مقام پاسخ به دو سؤال اصلی است. وجوه اشتراک و افتراق ارکان جرم اسیدپاشی در دو نظام جزایی ایران و بنگلادش و واکنش کیفری در قبال آن چیست؟ به‌رغم نوآوری‌ها، کماکان در رفتارهای فیزیکی مشمول این قانون در ایران ابهام وجود دارد. این در حالی است که در سیاست کیفری بنگلادش، محل تردید نیست، چراکه قانون‌گذار بنگلادشی، با عبور از مصادیق رفتار، بیشتر به نتیجه توجه داشته است. در هر دو کشور، جرم اسید پاشی مقید به نتیجه است. واژه اسید به‌عنوان وسیله ارتکاب جرم، در کشور بنگلادش تعریف شده و این در حالی است که در حقوق ایران، تعریفی از این واژه ارائه نشده است.

واژگان کلیدی: اسیدپاشی؛ ایران؛ بنگلادش؛ جرم‌انگاری؛ سیاست کیفری.

۱. مقدمه

اسیدپاشی یکی از فجیع‌ترین و شنیع‌ترین اشکال جنایت است که اثرات جسمی و روانی درازمدت و گاه مادام‌العمری بر بزه‌دیدگان این جرم بر جای می‌گذارد. در این میان، زنان بسیار بیشتر از مردان قربانی این جنایت می‌شوند. در مواردی، قربانیان این جرم، به‌واسطه شرم یا از ترس رفتار مرتکب، از پیگیری این جنایت منصرف می‌شوند. علاوه بر این مورد، فقدان قانون در زمینه جرم‌انگاری استفاده از اسید به‌عنوان سلاح و عدم اجرای قوانین موجود نیز از موانع دسترسی بزه‌دیدگان این جرم به عدالت است. آمارها گویای آن است که ۹۰ درصد از موارد اسیدپاشی در سطح جهان، در کشورهای درحال توسعه اتفاق می‌افتد^۱ و ظن به خیانت، اختلافات خانوادگی و امتناع از ازدواج، از جمله علل بروز اسیدپاشی در سراسر دنیا هستند.^۲

بنگلادش رتبه دوم خشونت خانگی را در دنیا دارد^۳ و اسیدپاشی یکی از مصادیق این قسم از خشونت است. عمده قربانیان اسیدپاشی در این کشور زنانی هستند که به‌دلیل به چالش کشیدن یا تخلف از نقش‌های سنتی جنسیتی، قربانی این جرم می‌شوند. در این کشور، از سال ۱۹۹۹ تا ۲۰۱۳، حدود ۳۰۰۰ مورد اسیدپاشی انجام شده که از این میان، حدود ۶۸ درصد زن و ۳۲ درصد مرد هستند.^۴ در این میان، سوختگی ناشی از اسید ۹ درصد از مجموع جراحات سوختگی در این کشور را تشکیل می‌دهد.^۵ سن بزه‌دیدگان اسیدپاشی در این کشور، بین ۱۰ تا ۱۹ سال است و عمدتاً از قشر فرودست جامعه هستند. در این کشور ۶۵ درصد از موارد اسیدپاشی به‌علت امتناع از پاسخ مثبت برای ازدواج بوده و ۱۵ درصد از افراد اسیدپاش نیز شوهران بوده‌اند.^۶

1. Bishara S. Atiyeh, Michel Costagliola, and Shady N Hayek, "Burn Prevention Mechanisms and Outcomes: Pitfalls, Failures and Successes," *Burns* 35 (March 2009): 185.

2. United Nations, *Supplement to the Handbook for Legislation on Violence against Women: "Harmful Practices"* (New York: UN Women, 2012), 311.

3. Jane Welsh, "A Comparative Exploration of Acid Attack Violence" (Master thesis, University of North Carolina, 2009), 25.

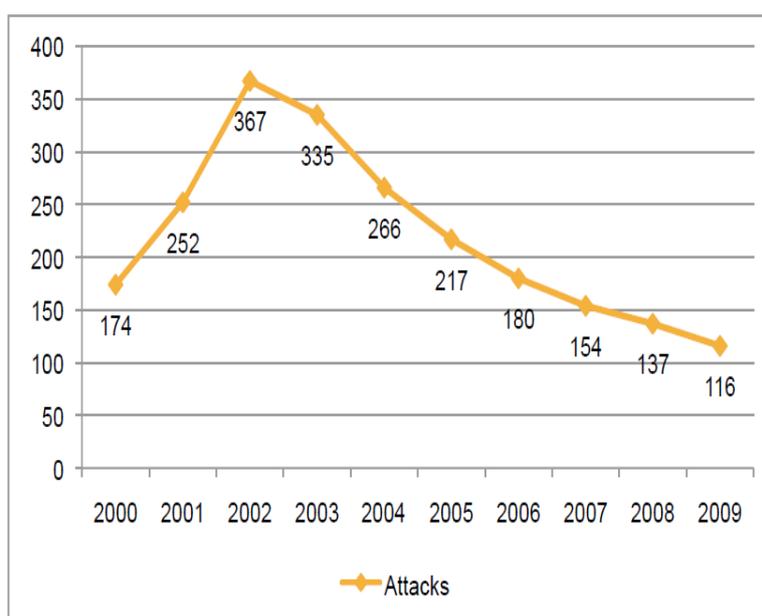
4. Sital Kalantry and Jocelyn Getgen Kestenbaum, "Combating Acid Violence in Bangladesh, India, and Cambodia," *Avon Global Center for Women and Justice at Cornell Law School and the New York City Bar Association* (2011): 1.

5. Rahman, Mizanur, Firoz Alam Bhuiyan, and Ferdushi Haque Lovely, "Acid Violence: A Burning impact on Women of Bangladesh- Case Studies," *International Journal of Advanced Research in Engineering and Applied Sciences* 3, no. 3 (2014): 38.

6. Kalantry and Kestenbaum, "Combating Acid Violence," 3.

از سال ۲۰۰۲ که این کشور اقدام به تصویب دو «قانون کنترل جرم اسید»^۷ و «قانون کنترل اسید»^۸ نموده است، نرخ ارتکاب این جرم در هر سال ۱۵ تا ۲۰ درصد کاهش یافته که نمودار زیر به وضوح گویای این امر است. این در حالی است که در مدت مشابه، نرخ ارتکاب این جرم در دو کشور هند و کامبوج افزایش یافته است.

نمودار (۱): نرخ اسیدپاشی در بنگلادش، حدفصل سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۰۹

به‌رغم تصویب قوانین مترقی در کشور بنگلادش از جمله قانون کنترل جرم اسید، نرخ محکومیت مبتنی بر قانون جزای این کشور چندان زیاد نیست که نتیجه این امر و مصونیت ظاهری بزهکاران، ابعاد ویرانگر جدیدی را برای معضل اسیدپاشی به وجود می‌آورد.^۹ به تعبیر برخی از نویسندگان، فهم علت ارتکاب اسیدپاشی در این کشور، در گرو فهم نابرابری

7. Acid Crime Control Act.

8. Acid Control Act.

9. Naimul Razzaque and Walid Saddat Raffat, "Acid Violence in Bangladesh: A Burning Issue and Devastating Violence against Women," *International Journal of Scientific Research and Management* 11 (2023): 1423.

جنسیتی همراه با عوامل سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی است که این عوامل محصول سیاست‌های توسعه‌نویزالیستی و جهانی‌سازی^{۱۱} است.

براین اساس، علت انتخاب این کشور به‌منظور مطالعه تطبیقی آشکار می‌شود، چراکه مطابق گزارش مراجع رسمی از جمله سازمان ملل متحد،^{۱۲} آمار اسیدپاشی در این کشور بالا است و معمولاً این کشور موضوع مطالعات جرم‌شناختی و حقوقی بسیاری قرار می‌گیرد. در واقع، بنگلادش الهام‌بخش تعدادی از کشورها در زمینه قانون‌گذاری بوده است. گواه این ادعا آن است که «دادگاه عالی پاکستان»، با در نظر گرفتن خلأهای موجود در نظام حقوقی این کشور، در پرونده نیلا فریت^{۱۳}، از دولت فدرال خواست تا قانون‌گذاری متناسب با خشونت اسیدپاشی را در نظر بگیرد. متعاقب این امر و به تاسی از «قانون پیشگیری از جرم اسیدپاشی» در بنگلادش که در سال ۲۰۰۲ تصویب شد، قانون جزای پاکستان در سال ۲۰۱۱ اصلاح شد.^{۱۴} براین اساس، در پژوهش حاضر تلاش شده است سیاست کیفری این کشور در مقایسه با موضع نظام عدالت کیفری ایران مورد ارزیابی قرار گیرد.

در ایران، برای نخستین بار در سال ۱۳۳۷، ماده واحده مربوط به مجازات پاشیدن اسید به تصویب رسید. با گذشت زمان و تکرار چنین عمل غیرانسانی و نگرانی ایجادشده در پی اسیدپاشی در جامعه، قانون‌گذار ضرورت قانون‌گذاری جدیدی را در این خصوص احساس نمود، به‌نحوی که در سال ۱۳۹۸، قانون «تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزهدیدگان ناشی از آن»^{۱۵} به تصویب رسید. لازم به ذکر است درخصوص مطالعه تطبیقی دو نظام جزایی ایران و بنگلادش در قبال جرم اسیدپاشی، تنها یک مقاله با عنوان «مطالعه تطبیقی جرم اسیدپاشی در حقوق ایران و بنگلادش» وجود دارد و از این حیث، نظام عدالت کیفری ایران با فقر منابع مطالعاتی روبه‌روست. منبع پیش‌گفته بیشتر با رویکرد توصیفی به رشته تحریر در آمده است و افزون‌بر جامعیت مقاله حاضر نسبت به مقاله فوق از حیث تبیین اهمیت مطالعه

10. Globalization.

11. Elora Halim Chowdhury, "Feminist Negotiations: Contesting Narratives of the Campaign against Acid Violence in Bangladesh," *Meridians: feminism, race, transnationalism* 6, no. 1 (2005): 163.

۱۲. کمیساریای عالی حقوق بشر در سازمان ملل متحد، گزارشی را در سال ۲۰۱۱ با عنوان مقابله با اسیدپاشی در بنگلادش، هندوستان و کامبوج منتشر کرده است.

13. Naila Farhat.

14. Navpreet Kaur and Adarsh Kumar, "Vitriolage (vitriolism)-a medico-socio-legal review," *Forensic Science, Medicine and Pathology* 16, no. 3 (2020): 484.

۱۵. از این پس، به اختصار عنوان قانون این‌گونه ذکر می‌شود: قانون تشدید مجازات اسیدپاشی.

نظام جزایی بنگلادش، منابع فارسی و انگلیسی و پلان تفصیلی، تلاش شده است تا ابهامات مربوط به تعیین مجازات شروع به جرم، جرم عقیم، جرم محال و معاونت در جرم، اشتباه در شخصیت و اشتباه در هدف که در زمره مسائل اساسی در جنایات است مورد بحث قرار گیرد؛ موضوعاتی که در مقاله فوق‌الذکر مورد بحث قرار نگرفته است و از این حیث، مقاله حاضر واجد نوآوری است.

با عنایت به اتخاذ رویکرد تطبیقی، هدف از پژوهش حاضر واکاوی ارکان مادی و معنوی این جرم و واکنش در قبال این رفتار در قانون جزای کشور بنگلادش و برجسته نمودن نقاط ضعف و قوت قوانین جزایی این کشور در مقایسه با قانون تشدید مجازات اسیدپاشی در نظام کیفری جمهوری اسلامی ایران است. براین اساس، پژوهش حاضر با اتخاذ روش تحقیق توصیفی و تحلیلی، در مقام پاسخ به این سؤالات است: چه رفتارهایی به‌عنوان رفتار فیزیکی جرم اسیدپاشی در نظام کیفری ایران و کشور بنگلادش پیش‌بینی شده است؟ عنصر معنوی این جرم متشکل از چه اجزایی است؟ آیا قانون‌گذاران این دو کشور، از سیاست کیفری خاصی پیروی نموده و اقدام به جرم‌نگاری و تعیین مجازات نموده‌اند یا خیر؟ با توجه به جنس عمل ارتكابی که به باور جامعه، این بزه یک عمل غیرانسانی و مشمئزکننده است، مجازات شروع به ارتكاب این جرم، شرکت در جرم و معاونت در جرم اسیدپاشی با چه ضمانت اجرایی روبه‌روست؟

از آنجا که سیاست کیفری متشکل از دو جزء جرم‌نگاری و کیفرگذاری است، در این نوشتار، در قسمت نخست، ارکان بزه اسیدپاشی و در قسمت دوم، واکنش کیفری در قبال آن با رویکرد تطبیقی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

۲. ارکان بزه اسیدپاشی

۲-۱. جرم‌نگاری اسیدپاشی؛ رکن قانونی

جرم‌نگاری به معنای اعلام ممنوعیت یا الزام‌آور بودن انجام یک رفتار است که انجام یا ترک آن با ضمانت اجرای کیفری همراه است. براین اساس، قانون‌گذار با تصویب قانون تشدید مجازات اسیدپاشی، عنصر قانونی این بزه را مشخص نموده است.

در این میان، بنگلادش در زمره معدود کشورهای است که قوانین خاصی را با محوریت تشدید ضمانت اجرای کیفری جرم اسیدپاشی و محدودیت دسترسی به اسید و تهیه

دستورالعملی برای نظام‌مند کردن فروش، ذخیره‌سازی، توزیع و استفاده از اسید تصویب کرده است.^{۱۶} «قانون کنترل جرم اسید» عهده‌دار بیان کیفیت و همچنین صلاحیت دادگاه و فرایند کشف جرم و تحقیقات مقدماتی از سوی پلیس است. در مقابل، «قانون کنترل اسید» بیش از پیش، به ابعاد پیشگیری از وقوع این جرم و حمایت از بزه‌دیده تأکید دارد و تشکیل «شورای ملی کنترل اسید»^{۱۷} به ریاست وزیر کشور، از جمله ابعاد مهم این قانون است. در این کشور، قانون کنترل جرم اسید مصوب ۲۰۰۲ و قانون جزای این کشور مصوب ۱۸۶۰ و به‌طور خاص، ماده ۳۲۶ (الف) به‌عنوان رکن قانونی جرم اسیدپاشی محسوب می‌شود.

۲-۲. رکن مادی

مقصود از رکن مادی تجلی اراده مرتکب در عالم خارج، به‌صورت فعل یا ترک فعل است. در ادامه، طی چهار بند، به رفتار فیزیکی، موضوع، نتیجه و وسیله پرداخته می‌شود.

۲-۲-۱. رفتار فیزیکی

به‌موجب قانون تشدید مجازات اسیدپاشی، رفتار فیزیکی لازم برای تحقق این جرم عبارت است از «پاشیدن». در کنار این رفتار، «ریختن» اسید یا «فروبردن» اعضای بدن بزه‌دیده در اسید نیز به‌موجب تبصره (۱) ماده (۱)، به‌عنوان اعمال در حکم اسیدپاشی محسوب شده است. افزون‌براین، قانون‌گذار با استفاده از عبارت «و اعمالی نظیر آن» در تبصره (۱) ماده (۱)، اعمالی همچون تزریق اسید به داخل بدن بزه‌دیده یا پرتاب ظرف حاوی اسید را نیز در حکم اسیدپاشی قلمداد کرده است. همچنین اگر شخصی گودالی حفر نموده و آن را مملو از اسید و ترکیبات شیمیایی نماید و دیگری را در آن پرتاب نماید یا هل دهد و موجب جنایت شود، این رفتار مرتکب نیز مصداق اسیدپاشی و در حکم آن است.

علاوه‌براین، به اعتقاد برخی از نویسندگان، مطابق تفسیر منطقی و غایی، رفتارهایی همچون خوراندن یا فروکردن اعضای بدن مجنی‌علیه در اسید را هم بایستی مترادف پاشیدن محسوب کرد.^{۱۸} در مقابل، برخی دیگر از نویسندگان با تأکید بر واژه «پاشیدن» از یک سو و عبارت «تغییر شکل دائمی صورت» که در بند (الف) ماده ۲ بیان شده است از سوی دیگر،

16. Kalantry and Kestenbaum, "Combating Acid Violence," 4.

17. The National Acid Control Council.

۱۸. محمدرضا زندی و صالح اوجاقلو، «مطالعه بزه اسیدپاشی و سیاست کیفری ایران در قبال آن و راهکارهای پیشگیری از آن، با نگاهی بر قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲»، قضاوت ۱۶، شماره ۸۶ (۱۳۹۵): ۵۶.

اعتقاد دارند خوراندن یا تزریق اسید به دیگری که منتهی به صدمات به اعضای داخلی یا مرگ شود، مشمول این قانون نیست.^{۱۹} به نظر می‌رسد تقیید شمول این قانون به مواردی که صرفاً اندام ظاهری و بیرونی فرد بزه‌دیده را مورد آسیب قرار دهد با منطق حقوقی سازگار نیست، چراکه اولاً این تفسیر با کاربرد عبارت «و اعمالی نظیر آن» در تبصره (۱) ماده (۱) هم‌خوانی ندارد؛ به‌ویژه اینکه این عبارت در قانون مربوط به مجازات پاشیدن اسید مصوب ۱۳۳۷ نظیر نداشت و قانون‌گذار این تبصره را به‌موجب قانون سال ۱۳۹۸ الحاق کرده است؛ گویی با این کار، قصد مقابله با کلیه رفتارهای فیزیکی‌ای را داشته است که با ابزار اسید به وقوع می‌پیوندد. ثانیاً از جمع مواد (۱) و (۲) قانون تشدید اسیدپاشی مشخص می‌شود که ایراد جنایت بر منفعت نیز برای شمول این قانون به رفتار مرتکب کافی است و این در حالی است که جنایت بر منفعت در اغلب موارد، عینی و بیرونی و ناظر به اندام ظاهری نیست. لذا مطابق نظر فوق، چنانچه مرتکب با تزریق اسید به داخل بدن دیگری موجب آسیب به یکی از منافع حیاتی وی شود بی‌آنکه ظاهر عضو آسیب ببیند، از شمول این ماده بایستی خارج باشد، که ضعف این نظریه آشکار و واضح است. ثالثاً یکی از پیام‌های این قانون که در عنوان نمود داشته است حمایت از بزه‌دیدگان است. با پذیرش نظر فوق، این مهم نیز تحقق نخواهد یافت.

جرم اسیدپاشی در زمره جرایم آنی و ساده است و رفتارهای مصداق این قانون نیز به‌صورت «فعل»^{۲۰} تحقق می‌یابند. در مقابل، برخی نویسندگان اعتقاد دارند که قانون‌گذار با کاربرد عبارت «و اعمالی نظیر آن»، هر نوع عملی را که منتج به نتایج مذکور در قانون نسبت به قربانی شود مدنظر دارد، خواه نتیجه ناشی از فعل یا ترک فعل باشد و در توضیح این عبارت اضافه می‌کنند «فرض کنیم قربانی به اشتباه ظرف اسید را به جای کاسه‌ای آب بنوشد، بدون اینکه مرتکب عمل وی را از این موضوع مطلع کند و آن نتیجه‌ای که نباید حاصل شود. آیا می‌توان گفت که چون قانون تصریحی روشن به ترک فعل نداشته، پس آسیب وارده جنبه کیفری ندارد؟»^{۲۱} به نظر می‌رسد چنین مثالی دلالتی بر رفتار ترک فعل ندارد و مصداقی از جنایت بالتسبیب است.

۱۹. حسین آقائی‌نیا، جرایم علیه تمامیت جسمانی اشخاص (جنایات) (تهران: میزان، ۱۳۹۹)، ۳۹۱؛ حسین میرمحمدصادقی، جرایم علیه تمامیت جسمانی اشخاص (تهران: میزان، ۱۳۹۹)، ۳۱۳.

۲۰. Act.

۲۱. روح‌الله اکرمی و فاطمه شریفی، «مطالعه تطبیقی جرم اسیدپاشی در حقوق ایران و بنگلادش»، قضاوت ۲۰، شماره ۱۰۳ (۱۳۹۹): ۲۱.

رکن مادی بزه اسیدپاشی، چنانچه شامل ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی^{۲۲} شود، حسب تبصره ۲ ماده یک قانون تشدید مجازات اسیدپاشی، از شمول این قانون خارج بوده و تمامی عناصر آن اعم از قانونی و مادی و معنوی، به موجب ماده اخیرالذکر تعیین خواهد شد. از آنجاکه ماده ۲۸۶، به لحاظ رکن مادی و معنوی، هویت مستقلی ندارد و در عنوان وابسته به سایر عناوین جزایی است، لذا نزدیکترین رفتار به جرم موضوع قانون تشدید مجازات اسیدپاشی آن است که شخصی با استفاده از اسید یا سایر ترکیبات شیمیایی، مرتکب جنایت علیه تمامیت جسمانی اشخاص شود. بدیهی است که احراز چنین عنوانی منوط به رعایت شرایط مذکور در ماده ۲۸۶، از جمله گستردگی این جنایت و همچنین اخلال شدید در نظم عمومی یا ناامنی است.

در نظام جزایی بنگلادش، پس از آنکه در ماده ۳۲، رفتار را اعم از فعل و ترک فعل می‌داند، در ماده ۳۲۶ (الف) و در فصل مربوط به جرایم منجر به آسیب بدنی، بدون اشاره به رفتار فیزیکی جرم اسیدپاشی، به نتایج حاصل از این رفتار تأکید شده است.^{۲۳} لذا در عمل، ابهامات و تردیدهای مربوط به رفتار فیزیکی در بنگلادش وجود ندارد. همچنین هر چند جرم‌انگاری فروش بدون مجوز اسید مورد تأکید سازمان ملل قرار گرفته است،^{۲۴} اما این رفتار در بنگلادش، برخلاف ایران، به صورت مستقل جرم‌انگاری شده است.

۲-۲-۲. موضوع

موضوع این جرم انسان است و پاشیدن اسید بر روی اشیا یا حیوانات، هر چند موجب ورود خسارت شدید به مالک اتومبیل یا حیوان شود، مشمول این قانون نخواهد بود. به‌رغم عدم تصریح قانون‌گذار، این رفتار بایستی بر روی انسان زنده انجام شود^{۲۵} و پاشیدن اسید به روی میت، مصداق جنایت بر میت است که مطابق ماده ۷۲۲ یا ۷۲۳ ق.م.ا. قابل مجازات است.

این گزاره در خصوص قانون جزای کشور بنگلادش نیز صادق است و در این کشور نیز بزه اسیدپاشی ناظر به انسان زنده است. مطابق ماده ۲۹۷ قانون جزای بنگلادش که با عنوان

۲۲. از این پس، به اختصار عنوان قانون این‌گونه ذکر می‌شود: ق.م.ا.

23. The Bangladesh Penal Code, Art 326 (a): "Whoever, voluntarily causes grievous hurt by means of fire or any heated substance, or by means of any poison or any corrosive substance, or by means of any explosive substance shall be punished."

24. United Nations, *Supplement to the Handbook*, 23.

۲۵. عباس زراعت، حقوق جزای اختصاصی (۱) (تهران: فکرسازان، ۱۳۹۲)، ۲۵۰.

«تعدی به محل دفن و غیره»^{۲۶} ذیل فصل ۱۵ با عنوان جرایم علیه مذهب قرار گرفته است، هر شخصی که به قصد جریحه دار کردن احساسات دیگران یا توهین به دین، به عبادتگاه، مقبره یا هر مکانی که برای انجام مراسم تدفین اختصاص دارد وارد شود و مرتکب هرگونه تجاوز شود یا جنازه انسانی را تحقیر کند، به حبس تا یک سال یا جزای نقدی یا هردو مجازات محکوم خواهد شد.

۲-۲-۳. نتیجه

اسیدپاشی در زمره جرایم مقید به نتیجه است. در واقع، صرف پاشیدن اسید برای تحقق این جرم کافی نیست و بایستی منتهی به جنایت بر نفس، عضو یا منفعت شود. لذا در صورتی که اسیدپاشی منتهی به نتایج فوق نشود و مثلاً به دلیل عدم مهارت بزهکار یا سرعت عمل بزه دیده، اسید روی زمین یا شیئی بیاشد (جرم عقیم)، رفتار وی در حکم شروع به جرم و مستند به تبصره ماده ۱۲۲ ق.م.ا، قابل مجازات خواهد بود.^{۲۷} همچنین است اگر رفتار پس از ورود به عملیات اجرایی، در مرحله شروع به جرم، به دلیل عامل خارج از اراده وی معلق بماند.^{۲۸}

مطابق قانون جزای بنگلادش نیز این جرم مقید به نتیجه است و رفتار مرتکب بایستی موجب بروز یکی از نتایج زیر شود: آسیب دائمی یا جزئی، تغییر شکل، سوختگی، جراحت شدید بدنی، معلولیت یا ازکارافتادگی عضوی از اعضای بدن وی یا آسیب شدید.^{۲۹}

۲-۲-۴. وسیله

جرم اسیدپاشی از جمله جرایم مقید به وسیله است. به موجب قانون تشدید مجازات اسیدپاشی، «اسید یا هر نوع ترکیبات شیمیایی»، فارغ از میزان غلظت، به عنوان وسیله ارتکاب این جرم محسوب می شود. مطابق قسمت دوم از ماده (۲) قانون کنترل جرم اسید

26. Trespassing on burial places, etc.

۲۷. هرچند این تبصره ناظر به جرم محال است، لیکن با تمسک به قیاس اولویت می توان گفت که جرم عقیم نیز به دلیل آنکه حالت خطرناک بیشتری نسبت به جرم محال دارد، در حکم شروع به جرم است و به استناد تبصره ماده ۱۲۲ قابل مجازات است.

۲۸. میرمحمدصادقی، جرایم علیه تمامیت جسمانی اشخاص، ۳۱۳.

29. Acid Crime Control Act, Atr 2 (4) and (5): "If any person causes death of any other by acid, such person shall be punished with death or rigorous imprisonment for life and in addition to that shall also be liable to fine not exceeding Taka one lac."

بنگلادش، اسید به معنای هر نوع ماده «سوزان»^{۳۰}، «خورنده»^{۳۱} و «سمی»^{۳۲} است.^{۳۳}

۲-۳. رکن معنوی

عنصر روانی این جرم متشکل از سوء نیت عام و علم مرتکب به موضوع جرم است. در واقع، مرتکب بایستی رفتار فیزیکی لازم برای تحقق این جرم را عامدانه و ارادی انجام دهد که طبیعتاً این امر مستلزم علم وی به ماهیت مایع مورد استفاده است و قانون‌گذار این امر را با کاربرد واژه «عمداً» در صدر ماده (۱) قانون تشدید اسیدپاشی مورد تأکید قرار داده است. لیکن اثبات سوء نیت خاص (قصد ایراد جنایت به نفس، عضو یا منفعت) در تحقق این جرم تأثیرگذار نیست و مستند به ماده ۱۴۴ و بند (ب) ماده ۲۹۰ ق.م.ا، صرف علم مرتکب به اینکه رفتار وی منجر به جنایت واقع شده یا نظیر آن می‌گردد برای مسئول دانستن وی کفایت می‌کند. به دیگر سخن، در صورت علم مرتکب به اسید بودن مایعی که در دست وی است، علم وی به آثار و پیامد رفتار ارتكابی نیز مفروض، و اثبات خلاف آن دشوار است.

در قانون جزای بنگلادش، صرف عمدی بودن رفتار ارتكابی، به‌عنوان رکن معنوی در ماده ۳۲۶ الف کافی دانسته شده است. این ماده بیان می‌دارد: «هرکس عامدانه^{۳۴} با استفاده اسید، موجبات از بین بردن اعضای بدن، به صورت کلی یا جزئی، و تغییر شکل اعضای بدن شود، به شرح زیر مجازات خواهد شد...»^{۳۵}

اشتباه در هدف ازسوی اسیدپاش، چنانچه منجر به وقوع جنایتی شود، مستند به بند (پ) ماده ۲۹۲ ق.م.ا از شمول عمد خارج خواهد بود،^{۳۶} لیکن اشتباه در هویت، مستند به ماده ۲۹۴ ق.م.ا مانعی برای عمدی دانستن جنایت محسوب نخواهد شد. اگر کسی قصد این را داشته باشد که اسید را بر روی صورت دیگری بپاشد، اما به دلیل عدم مهارت یا سرعت عمل بزه‌دیده، اسید روی دست یا بدن وی بپاشد، این رفتار مصداق اشتباه در هدف محسوب

30. Burning.

31. Corrosive.

32. Poisonous.

33. Acid includes any kind of burning, corrosive and poisonous substance also.

34. Voluntarily.

35. The Bangladesh Penal Code, Art 326 (a): "Whoever, voluntarily causes grievous hurt by means of fire or any heated substance, or by means of any poison or any corrosive substance, or by means of any explosive substance shall be punished."

۳۶. آقائی نیا، جرایم علیه تمامیت جسمانی، ۳۹۲.

نخواهد شد. به دیگر سخن، نمی‌توان اشتباه در عضو را اشتباه در هدف تلقی و جنایت ارتكابی را غیر عمد محسوب نمود.^{۳۷} همچنین اگر (الف) با اعتقاد صادقانه لیکن اشتباه به اینکه (ب) مرتکب جرم زنای به عنف شده و با پاشیدن اسید به وی، مرتکب قتل عمدی (ب) شود، مستند به مواد ۳۰۳ ق.م.ا و ماده (۲) قانون تشدید مجازات اسیدپاشی، علاوه بر دیه، به حبس تعزیری درجه یک محکوم خواهد شد.

۳. واکنش در قبال اسیدپاشی

قانون‌گذار ایران در ماده ۱۴ ق.م.ا، چهار نوع مجازات برای اشخاص حقیقی تعیین نموده که عبارت‌اند از حد، قصاص، دیه و تعزیر. از این چهار نوع مجازات، همگی در قانون تشدید مجازات اسیدپاشی ذکر شده است و مجازات دوم و سوم (دیه و تعزیر) با یکدیگر قابل جمع هستند و در صورتی مورد حکم قرار می‌گیرند که مجازات قانونی رفتار مرتکب قصاص نباشد یا آنکه قصاص اجرا نشود. هر چند به اعتقاد برخی نویسندگان، ماهیت جنایت اسیدپاشی به گونه‌ای است که امکان مماثلت در آن وجود ندارد و با انتفای مماثلت، مجالی برای قصاص باقی نمی‌ماند.^{۳۸} همان‌گونه که در پرونده خانم آمنه بهرامی نوا، پزشکی قانونی در خصوص عدم امکان قصاص اسیدپاش چینی اظهار نظر کرده است: «نام برده (بزه‌دیده) به‌طور کامل نابینا می‌باشد و از نظر پزشکی قانونی قصاص میسر نمی‌باشد.»^{۳۹}

براین اساس، در ذیل، مجازات رفتار ارتكابی، برحسب اینکه نقش مرتکب در وقوع جنایت مباشرت/تسبیب، شرکت یا معاونت در جرم باشد، یا آنکه رفتار وی در حد شروع به جرم، جرم عقیم یا محال متوقف شود، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳-۱. مجازات مباشر یا مسبب

چنانچه شخص به تنهایی مرتکب جنایت بر بزه‌دیده شود، اعم از آنکه رفتار وی مصداق مباشرت باشد یا تسبیب،^{۴۰} اصل بر آن است که وی برحسب آسیب وارده و با رعایت شرایط

۳۷. آقائی نیا، جرایم علیه تمامیت جسمانی، ۳۹۳.

۳۸. سعید نظری توکلی و فاطمه کراچیان ثانی، «اجرای مجازات قصاص در جرم اسیدپاشی»، مجلس و راهبرد، ۲۷، شماره ۱۰۳ (۱۳۹۹): ۱۲۳.

۳۹. مهرداد رایجیان اصلی، «تحلیل بزه‌دیده‌شناسانه اسیدپاشی با نگاهی به پرونده آمنه بهرامی نوا»، پژوهش حقوق کیفری، ۲، شماره ۴ (۱۳۹۲): ۲۳.

۴۰. به عنوان نمونه، چنانچه شخص بالغ به قصد اسیدپاشی، ظرف حاوی اسید را به مجنون یا طفل غیر ممیز بدهد تا به روی دیگری بریزد.

مذکور در مواد ۳۰۱، ۳۸۱، ۳۸۶، ۳۸۷ و ۳۹۳ ق.م.ا به قصاص نفس، عضو یا منفعت محکوم شود.

اما چنانچه به تعبیر ماده (۲) قانون تشدید مجازات اسیدپاشی، مجازات قانونی قصاص نباشد یا قصاص به هر دلیل اجرا نشود، نوبت به تعیین دیه و حبس تعزیری می‌رسد. این ماده بیان می‌دارد: «هرگاه شخصی مرتکب جرم موضوع این قانون شود و مجازات آن قصاص نباشد یا به هر علتی مانند مصالحه اولیای دم، قصاص اجرا نشود، مرتکب علاوه بر پرداخت دیه^{۴۱} یا ارش یا وجه‌المصالحه، حسب مورد مطابق مقررات مربوطه، به ترتیب زیر مجازات می‌شود: الف- در جنایت بر نفس و جنایت منجر به تغییر شکل دائمی صورت بزه‌دیده، به حبس تعزیری درجه یک؛ ب- در جنایتی که میزان دیه آن بیش از نصف دیه کامل باشد، به حبس تعزیری درجه دو؛ پ- در جنایتی که میزان دیه آن از یک‌سوم تا نصف دیه کامل باشد، به حبس تعزیری درجه سه؛ ت- در جنایتی که میزان دیه آن تا یک‌سوم دیه کامل باشد، به حبس تعزیری درجه چهار.»

به‌طور مثال، در بند الف ماده ۲ قانون تشدید مجازات اسیدپاشی، در صورت جنایت بر نفس و همچنین جنایتی که منجر به تغییر شکل دائمی صورت بزه‌دیده شود، حبس تعزیری درجه یک (حبس بیش از ۲۵ سال) تعیین شده که در نوع خود منحصر به فرد است. علت اتخاذ چنین رویکرد سخت‌گیرانه‌ای، وسیله ارتکاب بزه و آثار ناشی از آن است که قانون‌گذار را در تعیین شدیدترین درجه کیفر تعزیری مجاب نموده است. این در حالی است که در قتل عمدی با سایر وسایل و به هر شیوه (مثلاً قتل با سلاح گرم یا بریدن سر با سلاح سرد) که به هر علت منتهی به قصاص نشود، حسب ماده ۶۱۲ قانون تعزیرات ۱۳۷۵، دادگاه می‌تواند مرتکب را به حبس از سه تا ده سال محکوم کند، آن‌هم مشروط به آنکه اقدام مرتکب موجب اخلال در نظم و صیانت جامعه شود یا بیم تجزّی مرتکب یا دیگران رود. بنابراین در قتل با سایر وسایل غیر از اسید و ترکیبات شیمیایی، در صورت عدم اجرای قصاص، مرتکب حداکثر به حبس تعزیری درجه چهار محکوم خواهد شد که با عنایت به تبصره الحاقی به ماده ۱۸ ق.م.ا، این مدت در حالت عادی سه سال خواهد بود، مگر آنکه مقام قضایی بتواند عدول از حداقل مجازات مقرر قانونی را توجیه کند.

۴۱. بحث تفاضل دیه زن و مرد در قصاص عضو، در صورتی که آسیب وارده از سوی مرد اسیدپاش به بزه‌دیده زن، به میزان ثلث دیه کامل مرد برسد (قانون مجازات اسلامی، ماده ۵۶۰) از جمله مواردی است که با رویکرد حمایت از بزه‌دیده در قانون تشدید مجازات اسیدپاشی در تناقض است.

نکته قابل توجه دیگر، از رهگذر مقایسه بندهای ب، پ و ت ماده ۲ قانون تشدید مجازات اسیدپاشی با ماده ۶۱۲ قانون تعزیرات ۱۳۷۵ به دست می‌آید؛ با این توضیح که اگر شخص مرتکب قتل عمدی با وسیله‌ای غیر از اسید گردد و قصاص اجرا نشود، حداکثر حبس وی ده سال خواهد بود. ولی اگر مرتکب از اسید استفاده نماید، حتی اگر رفتار وی منتهی به فوت بزه‌دیده نشود، برحسب میزان دیه به حبس تعزیری درجه دو تا چهار محکوم می‌شود. به دیگر سخن، مجازات قانونی قتل عمد بدون استفاده از اسید یا سایر ترکیبات شیمیایی، از حیث درجه هم‌سان ورود آسیب به بزه‌دیده به اندازه یک سوم دیه کامل است.^{۴۲} با این توضیح آشکار می‌گردد که حداقل مجازات ایراد جنایت از طریق اسید به بزه‌دیده، حتی به میزان نیم درصد دیه کامل، بیشتر از حداقل مجازات قتل با وسایلی غیر از اسید است.

بنابراین اگرچه بزه اسیدپاشی رفتاری شنیع، غیرانسانی و به شدت مذموم است، اما این میزان از عدم سنخیت مجازات در مقایسه با مجازات مذکور در ماده ۶۱۲ قانون تعزیرات ۱۳۷۵ به نظر غیرمنطقی می‌رسد و گویای قانون‌گذاری احساسی متعاقب وقوع جرائم ناشی از اسیدپاشی در سطح جامعه است.

مطابق ماده ۳۲۶ (الف) حقوق جزای بنگلادش و همچنین ماده ۵ «قانون کنترل جرم اسید» این کشور، در صورتی که اسیدپاشی منتهی به آسیب به بینایی یا شنوایی، به صورت کلی و جزئی شود، یا منتهی به آسیب یا از بین رفتن صورت، سینه یا اندام‌های جنسی شود، مستوجب مجازات اعدام یا حبس ابد همراه با جزای نقدی تا سقف ۱.۴۵۰ دلار است. اما در صورتی که اسیدپاشی منتهی به آسیب به دیگر اعضای بدن شود، یا باعث تغییر شکل یا از بین بردن بخشی از بدن شود، مستوجب حبس از ۷ تا ۱۴ سال خواهد بود و علاوه بر این، جزای نقدی به مبلغ ۷۰۰ دلار نیز مورد حکم قرار خواهد گرفت.

۲-۳. مجازات شریک

چنانچه دو نفر به نحو شرکت در جرم، موجب جنایت بر بزه‌دیده شوند، برحسب نوع جنایت و آسیب وارده، مجازات متفاوت خواهد بود؛ با این توضیح که اگر مجازات قانونی رفتار شرکا قصاص نباشد، یا آنکه به هر دلیل، قصاص اجرا نشود، شرکای در جنایت عهده‌دار پرداخت

۴۲. قید «همسان» مسامحتاً در این عبارت به کار رفته است، چراکه حداقل مجازات حبس مذکور در ماده ۶۱۲ قانون تعزیرات ۱۳۷۵، سه سال، لیکن حداقل حبس مذکور در بند (ت) ماده ۲ قانون تشدید اسیدپاشی، بیش از پنج سال حبس است.

دیه، ارش یا وجه‌المصالحه خواهند بود^{۴۳} و مستقلاً مجازات تعزیری را تحمل می‌نمایند.^{۴۴}

اما چنانچه رفتار ارتكابی منتهی به فوت بزه‌دیده شود و اولیای دم قصد استیفای قصاص از دو شریک را داشته باشند، بایستی مطابق قواعد عمومی، پیش از اجرای قصاص، دیهٔ مازاد بر جنایت را به قصاص‌شوندگان بپردازند و چنانچه صرفاً قصد اجرای قصاص علیه یکی از دو نفر را داشته باشند، شریک دیگر باید بلافاصله سهم خود از دیه را به قصاص‌شونده بپردازد.^{۴۵} در این فرض، ابهامی که ایجاد می‌شود این است آیا شریکی که قصاص نمی‌شود مشمول مجازات تعزیری مقرر در ماده (۲) قانون تشدید اسیدپاشی قرار می‌گیرد یا خیر. همین سؤال در فرضی که یکی از شرکای در جنایت قتل عمد قصاص نشود جاری است که آیا وی مشمول ماده ۶۱۲ قانون تعزیرات ۱۳۷۵ می‌شود یا خیر. به نظر نگارنده، در هر دو فرض پاسخ مثبت است و شریکی که قصاص نمی‌شود، افزون بر آنکه بایستی سهم خود از دیه را به قصاص‌شونده بپردازد، مجازات تعزیری مقرر در ماده ۲ قانون تشدید اسیدپاشی^{۴۶} یا قانون تعزیرات ۱۳۷۵ را تحمل خواهد نمود.

همچنین اگر رفتار ارتكابی منتهی به آسیب به عضو شود و حکم به قصاص عضو صادر شود و بزه‌دیده قصد استیفای قصاص عضو دو شریک را داشته باشد، مطابق ماده ۳۷۳ ق.م.ا عمل می‌شود؛ با این توضیح که چنانچه بزه‌دیده بخواهد یکی از شرکا را قصاص کند، شریک دیگری که قصاص نمی‌شود بایستی سهم خود از دیهٔ جنایت را به قصاص‌شونده بپردازد. اما اگر بزه‌دیده قصد استیفای قصاص نسبت به هر دو شریک را داشته باشد، بایستی پیش از اجرای قصاص، دیهٔ مازاد جنایت ایجادشده بر عضو را به قصاص‌شوندگان بپردازد.

۳-۳. مجازات معاون

معاون در جرم کسی است که با اقدامات تحریک‌آمیز و تسهیل‌کننده، به مرتکب اصلی در ارتکاب جرم یاری می‌رساند، بی‌آنکه جرم مستند به رفتار وی باشد. براین اساس، چنانچه (الف) با پاسخ منفی دختری که مورد علاقهٔ اوست روبه‌رو شود و (ب) وی را تحریک و

۴۳. قانون مجازات اسلامی، مواد ۴۵۳، ۵۲۶ و ۵۳۳.

۴۴. قانون مجازات اسلامی، ماده ۱۲۵.

۴۵. قانون مجازات اسلامی، ماده ۳۷۳.

۴۶. البته در صورتی که اولیای دم، از شریکی که قصاص نمی‌شود بلاعوض گذشت کنند و به تعبیر ماده (۳) قانون تشدید اسیدپاشی، نسبت به مجازات تعزیری مرتکب نیز اعلام گذشت کنند، این مجازات تعزیری، یک درجه قابل تخفیف است، یعنی مجازات تعزیری درجه یک به مجازات تعزیری درجه دو تبدیل خواهد شد.

تشویق کند تا دختر موردعلاقه‌اش را با اسید تهدید به قبول پیشنهاد ازدواج نماید و (الف) اقدام به اسیدپاشی نماید، در این صورت، (ب) معاون در جرم اسیدپاشی محسوب می‌شود. قانون‌گذار در ماده ۱۲۶ ق.م.ا، رفتارهای فیزیکی معاون را بیان و در ماده ۱۲۷، مجازات معاون را تعیین نموده است. قانون‌گذار در ماده (۴) قانون تشدید اسیدپاشی، مجازات معاون در این جرم را مستقل از مجازات اسلامی تعیین نموده بود، لیکن با تصویب ماده (۱۵) قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، در حال حاضر، بایستی قائل به نسخ این ماده و حاکمیت ماده ۱۲۷ ق.م.ا، برای تعیین مجازات معاون در جرم اسیدپاشی بود.

براین اساس و با توجه به نسخ ماده (۴) قانون تشدید اسیدپاشی، چنانچه مجازات قانونی مباشر، قصاص نفس باشد، به استناد بند (الف) ماده ۱۲۷، معاون به حبس تعزیری درجه دو یا سه محکوم خواهد شد. در صورت عدم شمول قصاص بر رفتار مرتکب و محکومیت وی به تعزیر، مجازات معاون براساس بند (ت) ماده ۱۲۷، یک تا دو درجه پایین‌تر از مجازات مباشر خواهد بود. لیکن در دو فرض کماکان ابهام وجود دارد. اول، اگر رفتار مرتکب موجب آسیب به عضوی از اعضای بزه‌دیده شود، بدون آنکه آن عضو قطع شود، مجازات معاون چگونه تعیین خواهد شد؟ بند (ب) ماده ۱۲۷ صرفاً قطع عمدی عضو را مورد اشاره قرار داده است، درحالی‌که ممکن است رفتار مباشر جرم اسیدپاشی مصداق قطع عضو نباشد و موجب آسیب به عضو شود. همین ابهام و چالش در صورتی‌که مجازات قانونی مباشر، قصاص منفعت باشد وجود خواهد داشت. به نظر می‌رسد در این خصوص خلأ قانونی وجود دارد و ماده ۱۲۷ در این فرض ساکت است. بنابراین هرچند اقدام قانون‌گذار در یکپارچه کردن نوع و میزان مجازات معاون در کلیه جرایم، اقدامی است پسندیده، لیکن در این دو فرض، ماده ۱۲۷ راهگشا نخواهد بود. به دیگر سخن، نسخ تمامی مصادیق خاص معاونت در جرم اسیدپاشی بدون آنکه ماده ۱۲۷ تمامی فروض را در بر بگیرد، معضلی را به وجود آورده است. براین اساس، به نظر می‌رسد معاون در ارتکاب جرم اسیدپاشی که وصف رفتار مباشر آن جنایت بر عضو باشد لیکن مصداق قطع عضو نباشد و همچنین مجازات قانونی رفتار مباشر، قصاص منفعت باشد قابل مجازات نیست، مگر آنکه در فرض اخیر، قصاص منفعت اجرا نشود که در این صورت، برحسب میزان تعزیر فاعل اصلی، معاون به تعزیر یک تا دو درجه پایین‌تر محکوم خواهد شد.

مطابق ماده (۷) قانون کنترل جرم اسید بنگلادش، معاونت در ارتکاب جرم اسیدپاشی

مستلزم حبس مقرر برای مباشرت در ارتکاب آن جرم است.^{۴۷}

۳-۴. مجازات شروع به جرم

شروع به جرم وصف مرتکبی است که با گذار از عملیات مقدماتی، گام در مسیر ارتکاب رفتار فیزیکی جرم می‌گذارد، لیکن در میانه راه، به واسطه عامل خارج از اراده، ناکام و قصدش معلق می‌ماند. بنابه تأکید ماده ۱۲۳ ق.م.ا، «مجرد قصد ارتکاب جرم و یا عملیات و اقداماتی که فقط مقدمه جرم است و ارتباط مستقیم با وقوع جرم ندارد، شروع به جرم نیست و از این حیث قابل مجازات نمی‌باشد.» بنابراین صرف خرید اسید، حتی به قصد ارتکاب جرم در آینده، شروع به جرم محسوب نمی‌گردد. براین اساس، چنانچه شخصی به قصد قتل، ظرف محتوای اسید را آماده کند و درحالی که آماده پاشیدن اسید است، ثالثی از راه برسد و با بر هم زدن تعادل وی، مانع از ریختن اسید به قربانی شود، اقدامات مرتکب در مرحله شروع به جرم متوقف مانده است؛ چون از یک سو، وی گام در مرحله عملیات اجرایی نهاده و از سوی دیگر، عامل خارج از اراده، مانع از تحقق جرم شده است.

قانون‌گذار در قانون تشدید اسیدپاشی، اشاره‌ای به مجازات شروع به جرم اسیدپاشی نکرده، لذا برای تعیین مجازات شروع‌کننده بایستی به ماده ۱۲۲ ق.م.ا رجوع کرد. اما این امر با مانع روبه‌روست، چراکه مجازات قانونی اسیدپاشی واحد نیست و برحسب نتایج حاصل از رفتار، متعدد است. به‌عنوان نمونه، در مثال فوق، مرتکب را براساس کدام‌یک از بندهای ماده ۱۲۲ باید مجازات کرد؟ آیا صرف اینکه مرتکب قصد قتل داشته، هرچند آسیبی به قربانی وارد نشده، عمل وی مستند به بند (الف) ماده ۲ قانون تشدید مجازات اسیدپاشی، مشمول بند الف ماده ۱۲۲ ق.م.ا و مستوجب محکومیت به حبس درجه چهار خواهد شد؟ یا اینکه چون در عمل، هیچ‌گونه آسیبی متوجه بزه‌دیده نشده است، باید قدر متیقن را در نظر گرفت و با در نظر داشتن بند (ت) ماده ۲ قانون تشدید مجازات اسیدپاشی، عمل مرتکب را مصداق بند ب ماده ۱۲۲ ق.م.ا و موجب محکومیت به حبس درجه پنج دانست؟ این مورد و مواردی از این دست مصادیقی هستند که در رسیدگی‌های عملی به جرائم اسیدپاشی در محاکم، مشکلاتی را به همراه خواهند داشت و موجب تفاسیر متعدد و متفاوت خواهند شد که نیازمند

47. Acid Crime Control Act, Art 7: "If any person abets any offence under this Act and the offence abetted is committed or attempt is made to commit the offence, the person abetting or attempting to commit the offence shall be punished with imprisonment provided for committing or attempting to commit the offence."

رفع این نقیصه از سوی قانون‌گذار می‌باشد.^{۴۸}

این معضل در صورت ارتکاب جرم عقیم یا محال اسیدپاشی نیز متصور است. به عنوان نمونه، اگر شخصی به قصد قتل، ظرفی از اسید را به سمت دیگری پرتاب نماید و بپاشد، اما آن شخص به سرعت از مهلکه گریخته و اسید به وی نرسد و هیچ‌گونه آسیبی به وی وارد نگردد، در اینجا طبق قواعد عمومی، مرتکب جرم عقیم شده است که با قیاس اولویت، می‌توان رفتار ارتكابی را مصداق تبصره ماده ۱۲۲ ق.م.ا و در حکم شروع به جرم دانست. همچنین اگر مرتکب به تصور آنکه مایع داخل ظرف اسید است و به قصد آسیب به قربانی، مایع را به صورت وی بپاشد ولی به زه‌دیده آسیبی وارد نشود، یا آنکه اسید را بر شخصی بریزد که وی لباس بسیار ضخیمی پوشیده است، یا آنکه اسید را با قصد قتل بر روی فردی بریزد که پیش‌تر به علت سکت قلبی فوت کرده است، یا به قصد ایراد آسیب به دیگری مایعی که خاصیت شیمیایی و اسیدی ندارد را به تصور آنکه اسید است به صورت وی بپاشد، رفتار ارتكابی مصداق جرم محال و مشمول تبصره ماده ۱۲۲ است. همچنین اگر مجازات قانونی رفتار ارتكابی، قصاص عضو یا قصاص منفعت باشد، رفتار شروع‌کننده به جرم اسیدپاشی قابل مجازات نخواهد بود. ماده ۶ قانون کنترل جرم اسید بنگلادش، پاشیدن اسید یا شروع به پاشیدن اسید بدون ایراد جراحت یا صدمه بدنی را مستوجب حبس از سه تا هفت سال و جزای نقدی به میزان ۷۰۰ دلار می‌داند.^{۴۹}

۳-۵. مجازات‌های تکمیلی و تبعی

همان‌گونه که پیش‌تر بیان شد، مجازات‌های قابل اعمال در قبال جرم اسیدپاشی از جنس مجازات‌های حدی، مستوجب قصاص و تعزیر است. بنابراین، امکان محکومیت مرتکب

۴۸. در این فرض و همچنین در کلیه جرایمی که مجازات قانونی متعدد یا تخییری است، سه رویکرد وجود دارد. رویکرد اول، رویکرد تخییری است که به موجب آن، به منظور تعیین کیفر شروع به جرم، دادگاه مخیر است تا مطابق یکی از کیفرهای متعدد قانونی عمل کند. مطابق دیدگاه دوم، دادگاه مکلف است ملاک را شدیدترین کیفر تخییری مقرر در قانون قرار دهد و براساس آن، کیفر شروع به جرم را تعیین کند و مطابق دیدگاه سوم ملاک، خفیف‌ترین کیفر قانونی است و مجازات شروع به جرم منطبق با کیفر اقل تعیین می‌شود. جهت مطالعه بیشتر رجوع کنید به: صادق‌نژاد نائینی و خانعلی‌پور، «چالش‌های پیش‌روی تعیین کیفر شروع به جرم در جرائم با کیفرهای متعدد و تخییری در قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲)»، *مجله حقوقی دادگستری* ۸۳، شماره ۱۰۸ (۱۳۹۸): ۱۱۴.

49. Acid Crime Control Act, Art 6: "If any person throws or attempts to throw acid to any other person, he shall be punished with rigorous imprisonment for not more than seven years but not less than three years and in addition to that shall also be liable to fine not exceeding Taka fifty thousand."

جرم اسیدپاشی به مجازات تکمیلی مطابق ماده ۲۳ ق.م.ا وجود دارد، چراکه قانون‌گذار در این ماده بیان می‌دارد: «دادگاه می‌تواند فردی را که به حد، قصاص یا مجازات تعزیری محکوم کرده است، با رعایت شرایط مقرر در این قانون، متناسب با جرم ارتكابی و خصوصیات وی به یک یا چند مجازات از مجازات‌های تکمیلی بندها و تبصره‌های این ماده محکوم نماید.» هرچند در قانون جزای بنگلادش، اصطلاح مجازات تکمیلی به چشم نمی‌خورد، لیکن تعیین جزای نقدی در مواد ۴، ۵، ۶ و ۸ قانون کنترل جرم اسید، افزون بر مجازات اعدام یا حبس ابد یا حبس‌های طولی‌المدت، می‌تواند نوعی مجازات تکمیلی قلمداد شود.

مجازات تبعی برخلاف مجازات تکمیلی، بدون ذکر در دادنامه، به‌صورت خودکار بر مرتکب تحمیل می‌شود. براساس ماده ۲۵ ق.م.ا و با انطباق قانون تشدید اسیدپاشی بر قواعد حاکم بر مجازات تبعی، بایستی گفت در صورتی که رفتار ارتكابی مرتکب جرم اسیدپاشی منتهی به سلب حیات بزه‌دیده شود و مرتکب به قصاص نفس محکوم شود، لیکن به‌علت گذشت شاکی قصاص نفس اجرا نشود، مرتکب از تاریخ توقف اجرای حکم به هفت سال محرومیت از حقوق اجتماعی محکوم می‌شود. در صورت فوت بزه‌دیده و عدم امکان صدور حکم به قصاص نفس به دلیل فقدان یکی از شرایط عمومی قصاص یا عدم امکان اجرای قصاص به دلیل گذشت اولیای دم یا موارد مذکور در مواد ۳۰۲ و ۳۰۳ ق.م.ا، از آنجاکه مجازات قانونی حبس تعزیری درجه یک است، مدت محرومیت از حقوق اجتماعی سه سال خواهد بود.

در صورتی که رفتار مرتکب منتهی به آسیبی به عضو بزه‌دیده شود و مجازات تعیین شده قصاص عضو باشد، برحسب آنکه میزان دیه عضو آسیب‌دیده بیش از نصف دیه مجنی‌علیه باشد، یا به اندازه نصف دیه یا کمتر از آن باشد، مرتکب به ترتیب به سه سال و دو سال محرومیت از حقوق اجتماعی محکوم خواهد شد. لیکن در صورت محکومیت مرتکب به قصاص منفعت، ظاهراً مجازات تبعی در انتظار وی نخواهد بود. در صورتی که بزه اسیدپاشی منتهی به تغییر شکل دائمی صورت بزه‌دیده شود، از آنجاکه مجازات قانونی و قضایی حبس درجه یک است، مرتکب سه سال از حقوق اجتماعی محروم خواهد بود. همچنین در فروض مذکور در بندهای (ب)، (پ) و (ت) ماده ۲ قانون تشدید اسیدپاشی، مدت محرومیت از حقوق اجتماعی، به استناد بند (ب) ماده ۲۵، سه سال خواهد بود.

۴. نتیجه‌گیری

اسیدپاشی به‌عنوان یکی از اشکال جنایات و خشونت، در کشورهای در حال توسعه رواج دارد.

بزه‌دیده این جرم در عمده موارد زنان و دختران هستند. این تحقیق با اتخاذ رویکرد مطالعه تطبیقی و با انتخاب کشور بنگلادش به عنوان کشوری که نرخ بالایی از جرم اسیدپاشی در آن به وقوع می‌پیوندد، در تلاش است تا نقاط ضعف و قوت قوانین جزایی آن را در مقایسه با ایران استخراج کند تا بتواند مبنایی برای اصلاحات بعدی در قوانین موضوعه باشد.

قانون تشدید مجازات اسیدپاشی مصوب ۱۳۹۸ ایران، در مقایسه با قانون مربوط به مجازات پاشیدن اسید مصوب ۱۳۳۷، واجد نوآوری‌هایی است که گویای التفات قانون‌گذار به اقتضائات حیات اجتماعی و به‌ویژه نیازهای بزه‌دیده است؛ امری که نوید تدوین یک سیاست جنایی جامع، در قبال پدیده شوم و غیرانسانی اسیدپاشی را می‌دهد. عدم اشاره به رفتار فیزیکی در قانون جزای بنگلادش و تأکید بر نتیجه، در مقایسه با قانون تشدید مجازات اسیدپاشی ایران، از نقاط قوت قانون این کشور است. یکی از نکات جالب‌توجه در قانون کنترل جرم اسید بنگلادش، طرح دعوی کذب اسیدپاشی علیه دیگری به قصد ایجاد ضرر است که در این صورت، شاکی یا مفتری به حبس تا هفت سال و جزای نقدی محکوم خواهد شد. رویکرد حمایت از بزه‌دیده در قانون تشدید مجازات اسیدپاشی ایران، به‌صورت ناقص و محدود جلوه‌گر است، این در حالی است که در نظام جزایی بنگلادش، جلوه‌های حمایت از بزه‌دیده در «قانون کنترل اسید» بروز و ظهور دارد که تشکیل «شورای ملی کنترل اسید» به ریاست وزیر کشور از جمله ابعاد مهم این قانون است. عدم پیش‌بینی حضور و نقش‌آفرینی سازمان‌های مردم‌نهاد برای حمایت از بزه‌دیدگان این جرایم، از جمله ضعف‌های قوانین دو کشور است که ضروری است از سوی قانون‌گذاران مورد توجه قرار گیرد.

ایجاد دفتر حمایت از زنان و دختران قربانی اسیدپاشی در سطح قوه قضاییه، آموزش ویژه به کنشگران عدالت کیفری اعم از ضابطان، قضات دادسرا و دادگاه، مددکاران اجتماعی و کلا در جهت حمایت از بزه‌دیدگان به‌ویژه زنان و دختران بزه‌دیده، پیش‌بینی آیین دادرسی کیفری افتراقی در قبال بزه‌دیدگان جرم اسیدپاشی، تشکیل صندوق حمایت از زنان و دختران قربانی اسیدپاشی، تأمین هزینه‌های درمانی، روان‌شناختی و آموزش مهارت‌های زندگی به بزه‌دیدگان این جرایم و تصریح به جبران خسارت معنوی در این جرایم، از جمله پیشنهادات کاربردی در جهت غنای سیاست جنایی مدبرانه در برابر جرم اسیدپاشی است.

سیاهه منابع

الف- منابع فارسی:

- آشوری، محمد، و نگین حقیقت. «جرم اسیدپاشی در بستر تحولات قانونی با نگاهی به قانون تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزهدیدگان ناشی از آن مصوب سال ۱۳۹۸»، پژوهش حقوق کیفری ۹، شماره ۳۵ (۱۴۰۰): ۹-۴۲.
- آقائی‌نیا، حسین. *جرایم علیه تمامیت جسمانی/شخص (جنایات)*. تهران: میزان، ۱۳۹۹.
- اکرمی، روح‌الله، و فاطمه شریفی. «مطالعه تطبیقی جرم اسیدپاشی در حقوق ایران و بنگلادش»، قضاوت ۲۰، شماره ۱۰۳ (۱۳۹۹): ۱۷-۳۹.
- رایجیان اصلی، مهرداد. «تحلیل بزهدیده‌شناسانه اسیدپاشی با نگاهی به پرونده آمنه بهرامی نوا»، پژوهش حقوق کیفری ۲، شماره ۴ (۱۳۹۲): ۹-۳۲.
- روستایی صدراآبادی، حمید، و هادی مرسی. «رویکرد حمایتی حقوق کیفری ایران در قبال بزهدیدگان اسیدپاشی (با تأکید بر قانون تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزهدیدگان ناشی از آن)»، مجلس و راهبرد ۲۹، شماره ۱۰۹ (۱۴۰۱): ۱۴۷-۱۷۳.
- زراعت، عباس. *حقوق جزای اختصاصی (۱)*. تهران: فکرسازان، ۱۳۹۲.
- زندى، محمدرضا، و صالح اوجاقلو. «مطالعه بزهدیدگی اسیدپاشی و سیاست کیفری ایران در قبال آن و راهکارهای پیشگیری از آن با نگاهی بر قانون مجازات اسلامی»، قضاوت ۱۶، شماره ۸۶ (۱۳۹۵): ۷۹-۵۱.
- صادق‌نژاد نائینی، مجید، و سکینه خانعلی‌پور. «چالش‌های پیش‌روی تعیین کیفر شروع به جرم در جرائم با کیفرهای متعدد و تخییری در قانون مجازات اسلامی»، *مجله حقوقی دادگستری* ۸۳، شماره ۱۰۸ (۱۳۹۸): ۹۹-۱۱۸.
- قانون تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزهدیدگان ناشی از آن.
قانون مجازات اسلامی.
- محبی، جلیل، و سکینه خانعلی‌پور. «اظهارنظر کارشناسی درباره طرح تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزهدیدگان ناشی از آن» مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ۱۰ (۱۳۹۷): ۱-۳۱.
- مظاهری، امیرمسعود. «نقدی بر کیفر تعیین‌شده برای جرم اسیدپاشی»، *رویه قضایی* ۲ (۱۳۹۵): ۱۸-۹.
- میرمحمدصادقی، حسین. *جرایم علیه تمامیت جسمانی/شخص*. تهران: میزان، ۱۳۹۹.
- نظری توکلی، سعید، و فاطمه کراچیان ثانی. «اجرای مجازات قصاص در جرم اسیدپاشی»، مجلس و راهبرد ۲۷، شماره ۱۰۳ (۱۳۹۹): ۱۱۳-۱۳۲.

ب- منابع لاتین:

- Atiyeh, Bishara S., Michel Costagliola, and Shady N Hayek. "Burn Prevention Mechanisms and Outcomes: Pitfalls, Failures and Successes." *Burns* 35 (March 2009): 181-193.
- Bangladesh, Acid Control Act (ACA).
- Bangladesh, Acid Crime Control Act (ACCA).
- Chowdhury, Elora Halim. "Feminist negotiations: Contesting narratives of the campaign against acid violence in Bangladesh." *Meridians* 6, no. 1 (2005): 163-192.
- Kalantry, Sital, and Jocelyn Getgen Kestenbaum. "Combating acid violence in Bangladesh, India and Cambodia." *Avon Global Center for Women and Justice at Cornell Law School and the New York City Bar Association* (2011): 1-72.
- Kaur, Navpreet, and Adarsh Kumar. "Vitriolage (vitriolism)-a medico-socio-legal review." *Forensic Science, Medicine and Pathology* 16, no. 3 (2020): 481-488.
- Kumar, Vidhik. "Acid attacks in India: a Socio-Legal report." *Dignity: a journal of analysis of exploitation and violence* 6, no. 1 (2021): 5.
- Rahman, Mizanur, Firoz Alam Bhuiyan, and Ferdushi Haque Lovely. "Acid Violence: A Burning impact on Women of Bangladesh- Case Studies." *International Journal of Advanced Research in Engineering and Applied Sciences* 3, no. 3 (2014): 38-56.
- Razzaque, Naimul, and Walid Saddat Raffat. "Acid Violence in Bagladesh: A Burning Issue and Devastating Violence against Women." *International Journal of Scientific Research and Management* 11 (2023): 1419-1427.
- The Bangladesh Penal Code, 1860, Last Amended on 2017-02-16.
- United Nations. *Supplement to the Handbook for Legislation on Violence against Women: "Harmful Practices"*. New York: UN Women, 2012.
- Welsh, Jane. "A Comparative Exploration of Acid Attack Violence." Master Thesis, University of North Carolina, 2009.